

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI MANTIQUIY FIKRLASHGA O'RGATISH

Mirzaliyeva Dilobar Sherah qizi

Guliston shahar 10-umumta'lim maktabi

boshlang'ich sinfi o'qituvchisi

Anontatsiya: *Mazkur maqoladi boshlang'ich sinfi o'quvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatish usullari va bosqichlari, zaruriyati hususida fikr yuritilgan. Shuningdek, dars jarayonlarida mantiqiy fikrlashni o'stirishga xizmat qiluvchi topshiriqlarni bajarish algoritmiga ham qisqacha to'xtalib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *fikrlash, mantiq, matematika, o'qituvchi, o'quvchi, ta'lim, tarbiya, nostandart, vaziyat, muammo, tadqiqot, yondashuv.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются методы и этапы обучения учащихся начальных классов мышлению логическим, а также его необходимость. Также кратко рассмотрен алгоритм выполнения заданий, который служит развитию логического мышления в ходе урока.*

Ключевые слова: *мышление, логика, математика, учитель, ученик, образование, воспитание, нестандартность, ситуация, проблема, исследование, подход.*

Annotation: *This article discusses the methods and stages of teaching elementary school students to think logically, as well as their necessity. Also, the algorithm for completing tasks, which serves to develop logical thinking in the course of the lesson, is also briefly touched upon.*

Key words: *thinking, logic, mathematics, teacher, student, education, upbringing, non-standard, situation, problem, research, approach.*

O'qituvchi o'quvchiga nafaqat bilim, ko'nikma va malakalarni berishi, balki ularni hayotda qo'llashga o'rgatishi kerak. Fikrlashning eksentrikligini rivojlantirish, muammolarni "taqlid" yordamida hal qilish uslubidan voz kechish kerak. Aynan boshlang'ich maktab yoshida, psixologlarning tadqiqotlariga ko'ra, mantiqiy fikrlashni, muammoni hal qilish uchun nostandart yondashuvni shakllantirish zarur. Agar maktabgacha yoshdagi bolaning o'yin faoliyati yetakchi bo'lsa, boshlang'ich maktabda o'qishga yo'naltirish mavjud. Fikrlash asosiy funksiyaga aylanadi. Aqliy faoliyatni rivojlantirish boshlang'ich maktabda ustuvor ahamiyatga ega. Mantiqiy fikrlash bolani o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va ko'nikmalaridan foydalangan holda, shuningdek, nazariy va amalda nostandart vaziyatlarda qaror qabul qilishga, shuningdek, kerakli ma'lumotlarni topishga o'rgatishni tartibga soladi. Bularning barchasi mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, agar u asosiy vazifa bo'lmasa, keyinchalik bolaning boshlang'ich maktabda o'qishi davrida eng muhimlaridan biriga aylanishidan dalolat beradi. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda quyidagilar muhim: tahlil qilish, sintez qilish, tushunchalar bilan ishlash, xulosa chiqarish, mulohaza yuritish, bahslashish va eng muhimi, mustaqil fikrlash odatini rivojlantirish, g'ayri

oddiy yechimlarni izlash. Aqliy faoliyat, boshqa har qanday faoliyat kabi, o'qitilishi va rivojlanishi kerak. Zamonaviy dunyoda bola ko'pincha shunga o'xshash qiyinchiliklarga duch keladi, shuning uchun bu mavzu bugungi kunda eng dolzarb hisoblanadi.

Rivojlanish muammolari ko'plab o'qituvchilar va psixologlarni qiziqtirgan (P.Blonskiy, L.S.Vygotskiy, S.L.Rubinshteyn, P.Ya.Galperin, A.N.Leontiyev, A.R.Luriya, P.I.Zinchenko, A.A.Smironov, B.M.Velichkovskiy, G.G.Vuchetich, Z.M.Istomina, G.S.Ovchinnikov, J.Piaget). Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 4-sinf o'quvchilarining hammasi ham mantiqiy fikrlash ko'nikmalariga to'liq yoki hech bo'lmaganda qisman ega emaslar. Ba'zan ba'zi o'quvchilar, hatto, o'rta maktabda ham ularni o'zlashtirmaydilar. Ushbu dalillarning barchasi boshlang'ich maktab o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi muayyan muammolarni, shuningdek, bolalarga aqliy operatsiyalarning asosiy usullarini o'rgatish bo'yicha maqsadga muvofiq ish olib borish zarurligini ko'rsatadi.

Ko'pincha, ushbu yo'nalishdagi ishlar kichik o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni shakllantirishga eng samarali ta'sir ko'rsatadigan shart-sharoitlarni, o'qitish usullari va pedagogik texnologiyalarni aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot natijalari ko'pincha ikkita muammoni hal qildi: olingan bilimlarning mazmuni qanday bo'lishi kerak va o'qituvchi o'quvchilar ongiga qanday ma'lumot yetkazishi mumkin. Axir, bilimlarni mexanik ravishda o'rganish mumkin, fikrlashning oqilona usullari ularni tushunishga imkon beradi.

Shu o'rinda o'quvchilar bilimini baholashda xalqaro baholash dasturlarining joriy etilganligi va respublikamiz ham mazkur baholash dasturlariga a'zo ekanligini alohida ta'kidlash joiz deb bildik.

O'quvchilar bilimini baholashda xalqaro baholash dasturlari o'quv tizimlarining sifatli yoki samarador emasligini aniqlash, ta'lim sifatini oshirish va yangi ta'limni rivojlantirishga yordam beradi. Quyidagi xalqaro baholash dasturlari o'quvchilar bilimini baholashda mashhurdir:

1. PISA (Programme for International Student Assessment): PISA dunyodagi 15 yoshdagi o'quvchilarning rivojlanish darajasini baholovchi yillik ilmiy tadqiqot dasturidir. Bu dastur matematika, rassomlik va madaniyat, sohalaridagi fanlardan savollarni tahlil qilish orqali o'quvchilarning ko'nikmalarini, fikrlash va muammolarni yechish qobiliyatlarini baholaydi.

2. TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study): TIMSS dunyodagi 4- va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlarda bilim darajasini baholovchi dasturdir. Bu dastur o'quvchilarning qabul qilingan ta'limning samaradorligi va tuzilishi haqida ma'lumot beradi.

3. PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study): PIRLS dunyodagi 4- va 5-sinf o'quvchilarining o'qish bilimini baholovchi yillik tadqiqot dasturidir. Bu dastur o'quvchilarning o'qishga oid umumiy tushunchalarini tushuntirish va tekshirish qobiliyatlarini o'rganishga yo'naltirilgan.

4. OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) raqobatbardoshlik dasturlari: OECDning raqobatbardoshlik dasturlari o'quvchilarning matematika, rassomlik, madaniyat va boshqa fanlardagi bilim darajasini baholashda yordam beradi. Bu dasturlar o'quvchilarning ijtimoiy va iqtisodiy ma'lumotlarini ham baholaydi.

5. SAT (Scholastic Assessment Test) va ACT (American College Testing):

bu Amerika Qo'llab-quvvatlash Dasturi va Amerika Kollejlari Testi o'quvchilarning AQShdagi kollej va universitetlarga kirish uchun imtihonlari hisoblanadi. Bu testlar o'quvchilarning ingliz tili va matematikadan bilim darajasini baholaydi.

6. IB (International Baccalaureate) dasturlari:

IB dasturlari 3-11-sinf o'quvchilarining ko'nikmalarini va bilim darajasini baholovchi xalqaro dasturlardir. IB diplomini olib kelgan o'quvchilar dunyodagi ko'plab universitetlariga kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Bu xalqaro baholash dasturlari o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash va ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bu dasturlar o'quvchilarning qobiliyatlarini aniqlash, ta'limda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur bo'lgan yo'nalishlarni aniqlash va ta'lim sifatini oshirishga yo'naltirish uchun ko'mak beradi.

Mantiqiy fikrlash qobiliyati 1-sinf o'quvchilari uchun zarurdir. Mantiqiy fikrlashning eng kichik usullariga ega bo'lmasdan materialni to'liq o'zlashtirish mumkin emas. Mantiqiy fikrlashni o'rgatish, shuningdek uni rivojlantirish tabiiy, hayotiy va ziyatlarga yaqin bo'lishi kerak. Shu bilan birga, pedagogik vositalar bola rivojlanishining yoshga bog'liq xususiyatlarini (psixologik va jismoniy) hisobga olishi kerak. Mavjud maktab o'quv dasturlarida, albatta, mantiqiy universal harakatlarni shakllantirish mashqlari mavjud, ammo mavhum fikrlashni rivojlantirish zarurligini hisobga olgan holda, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun qo'shimcha dastur ishlab chiqish uchun tajriba o'tkazish mantiqan to'g'ri keladi va har qanday darsga mashqlarni o'quv jarayonida ham kiritish mumkin. Hozirgi vaqtda mantiqiy universal ta'lim harakatlarini shakllantirishning turli xil usullari mavjud. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun qo'shimcha mashqlarni kiritish uchun har bir o'qituvchi kichik o'quvchilarning jismoniy va psixologik xususiyatlarini tahlil qilishi va hisobga olishi, har bir bolaning individualligini hisobga olishi kerak. Bunday vazifalar o'quv jarayonida ham, sinfdan tashqari ishlarda ham mutlaqo har qanday darsda amalga oshirilishi mumkin.

Ushbu mashqlarning turi quyidagicha bo'lishi mumkin: mantiqiy ketma-ketlik (bir qator tavsiya etilgan narsalarning ortiqcha miqdorini toping yoki rasmlarning mantiqiy turkumini yarating); labirint; mantiqiy aloqalarni topish (ikkita obyekt o'rtasidagi o'xshashlikni aniqlash); xato toping; xususiyatlarga ko'ra narsalarni ajratish. Eng samarali usullardan biri bu rasmdir. Chizish jarayonida bolaning bilish faoliyati rivojlanadi, rang, hajm, makon kabi tushunchalar shakllanadi. Ushbu muammoning yechimi shundan iboratki, diqqatni o'quvchiga beriladigan ma'lumot hajmini ko'paytirishdan, mantiqiy universal ta'lim harakatlarini shakllantirishdan o'tkazish kerak. Shu bilan birga, o'qituvchi o'z e'tiborini kichik maktab o'quvchisida umumiy mantiqiy aqliy aoliyatni o'rnatishga, har xil xulosalar turlari bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga qaratishi kerak. Ta'lim jarayonini shakllantirishga bunday yondashish standart darsning borishini butunlay o'zgartirishi mumkin, masalan, ilgari o'qituvchi dars mavzusini so'ragan bo'lsa, endi u talabalarni yetakchi savollar bilan boshqarishi kerak, shunda ular o'zlari mavzu nima ekanligini va nimani o'rganish kerakligini aniqlaydilar.

Kichik maktab yoshi – bu mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning faol propedevtik bosqichi, bu davrda umum ta'lim maktabining o'quv dasturini muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun asos bo'lgan tahlil, sintez, umumlashtirish, cheklash, tasniflash, taqqoslash, mavhumlashtirish va boshqalarning mantiqiy operatsiyalarini amalga oshirish uchun asoslar yaratiladi. Kichik maktab o'quvchilari tomonidan mantiqiy operatsiyalarni bajarilishini tavsiflovchi yoshga bog'liq asosiy xususiyatlarga quyidagilar kiradi: sezgirlik, mavhumlikka nisbatan faoliyatni tahlil qilish, sintezni asosan vizual vaziyatda obyektlar bilan harakatlarni to'xtatmasdan amalga oshirish, taqqoslash operatsiyasini obyektlar, bog'lanishlar va obyektlar bilan o'zaro munosabatlarni tartibga solish bilan almashtirish istagi, xususiyatlar, obyektlarning muhim xususiyatlarini ularning yorqin tashqi belgilari bilan almashtirish.

Shunday ekan, boshlang'ich sinf o'quvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatish boshlang'ich sinf o'qituvchilarining eng muhim vazifalaridan biridir.

Pedagog mazkur vazifani bajarish jarayonida bir qancha yondashuvlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb bildik.

1. Mantiqiy savollar. O'quvchilarga mantiqiy savollar berish ularning tahlil qilish va sintez qilish ko'nikmalarining shakllanishiga yordam beradi.

2. Mantiqiy jarayonlarni tasvir etish. O'qituvchi o'quvchilar bilan birgalikda mantiqiy jarayonlarni tahlil etib, natijalarni toppish va bu jarayonni tahlil qilish orqali sodda va muhim qarorlar qabul qilishga o'rganish zarur.

3. Mantiqiy o'ylash o'yinlari. Bunday o'yinlar o'quvchilarda o'ylash va maslahatlashish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

4. Mantiqiy darsliklar va maqolalar. Mantiqiy fikrlashga yordam beruvchi darsliklar va maqolalardan samarali foydalaning. Bunday vositalar o'quvchilarga mantiqiy qoidalat va mantiqiy o'ylashning mohiyatini tushuntirishingizga yordam beradi.

5. Amaliy mashg'ulotlar. O'quvchilar mantiqiy qaror qabul qilishlari uchun amaliy mashg'ulotlarni amalga oshiring. Bunday mashg'ulotlar nazariyani amaliyotga tadbiq etishlari uchun ko'maklashadi.

6. Mantiqiy so'zlash va yozish mashg'ulotlari. O'quvchilarning mantiqiy ko'nikmalarini so'zlash va yozish orqali ifodalashlari uchun mashg'ulotlar tashkil etish ularning fikrlarini ifodalash va argumentlarni mustahkamlashlariga ko'maklashadi.

Bunday yondashuvlar pedagoglarga boshlang'ich sinf o'quvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatishda yordam bera oladi.